

Filozófiai és világnézetű nevelés.

A probléma, amely itt felvetődik, alaposan meggondolkoztat minden nevelőt. Hogy a világnézetű nevelés valamilyen formájára szüksége van mindenféle nevelő-intézménynek, arra nem is kell külön utalnunk, hiszen a nevelési rendszerek már alapjukban úgy vannak beállítva, hogy bizonyos irányba igazítsák el a növendékeket,¹ s végső céljuk az, hogy ez az eligazítás tartós értelmű és hatású maradjon.

A cél ténylegessége tehát nyilvánvaló, más kérdés azonban, hogy a cél elérhető-e. A modern pszichológiai kutatás megmutatta az emberi lélek hihetetlenül változatos sokféleségét, s egyben rámutatott arra is, hogy olyan még felfedetlen, sőt részben felfedezhetetlen rugók is rejtőznek a lélek mélyén, amelyek irányítása megoldhatatlan problémának látszik, ezeknek a mélyenfekvő rétegeknek a tudatos életre való hatása viszont olyan elemi erejű, hogy vannak akik hajlandók döntő tényezőként felvenni az ember életében. A világnézet formálásában a tudatos és tudattalan élet egyként szerepel, s ha az utóbbi irányíthatatlan, akkor a világnézetű nevelés igen megbízhatatlan értékűnek látszik. Szerencsére az elválasztás nem ilyen élesvonalú, s a tudatos életen keresztül a tudattalan is formálható, csak éppen meg kell találni hozzá a megfelelő eszközöket.

Bennünket ezen eszközök közül most elsősorban a filozófiai oktatás értéke érdekel, annak a kérdésnek a kutatása, hogy a középiskolai filozófiai oktatás mennyiben szolgálja a helyes világnézet kialakításának ügyét. Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy a filozófia nem világnézet, s nem is ad világnézetet. A filozófia a legnemesebb értelemben vett tudomány, sőt talán még helyesebb volna *ars*-nak, valamilyen művészetnek nevezni, amelyben állandóan egzisztenciális kérdések merülnek fel, s ezek megoldása művészi módon kell, hogy megtörténjék. Az ember nem tudásánál, vagy tanultságánál fogva válik filozófussá, hanem annak születik; még a küzdelem is hiábavaló a filozófiai hajlam ellen. Egyenes következménye lenne tehát e megállapításnak, hogy ezek szerint fölösleges a filozófiai oktatás, mert akinek hajlama van rá, az úgyszólván elérkezik hozzá, akinek pedig nincs, az hiába is próbálkozik vele. Athidalhatatlan lenne e kérdés, ha a filozófiának nem volna átadható tudástartalma, ha benne nem olyan problémák forognának szóban, amelyek minden embert egyformán érdekelnek. Filozófiai oktatás tehát kell, csak meg kell válogatni azokat a kérdéscsoportokat, amelyek középiskolás növendékekkel egyáltalában közölhetők, s úgy közölhetők, hogy azok nevelő értéke se maradjon el tudásértékük mögött. Azok a

¹ Olv. Halasy-Nagy József: *Világnézet és nevelés* (A III. egyetemes nevelésügyi Kongresszus Naplójában és Prot. Szemle, 1928. évf.)

problémák szerepeljenek tehát a középiskolai filozófiai oktatásban, amelyek tudásértéke nélkülözhetetlen, nevelő értékük pedig a helyes világnézet kialakításához anyagot is, meg indítást is szolgáltat. Mindig meg kell gondolnunk azt a tényt, hogy a középiskolában töltött nyolc év a gyermek lelki és szellemi fejlődése számára elhatározó jelentőségű; lényegében aggastyán korában is olyan ember, mint amilyenként középiskolai tanulmányainak lezárása után elhagyja az iskola padjait. A középiskolai nevelés és oktatás szinte tragikus mélységű felelőssége ebből a tényből legnyilvánvalóbb. *A tanulmányok végső lezárását, öntudatossá tételét, a szellemi érettség kifejlődését a filozófiai oktatás adja meg, mint azt a „Részletes Utasítások” is hangsúlyozzák.*

Sem szándékomban, sem módomban nincs bírálni középiskolai filozófiai oktatásunk jelenlegi rendjét. Annak a célnak, hogy középiskolai oktatásunk menetét szellemileg lezárja, s a tudásanyagot öntudatossá tegye, tökéletesen megfelel, különösen ha figyelembe vesszük a Részletes Utasítás e megjegyzését: „A filozófiai oktatásban nemcsak a tanítás anyaga, hanem a módja is *philosophicum*. Itt az oktatás valóban a kérdezés sokratesi művészete.” Ehhez semmiféle hozzátenni valónk nincs. Aki valaha is tanított filozófiát, az tudja, hogy ez így van.

Más kérdés azonban, hogy a mai világnézeti harcok korában, amikor a növendék egyre jelentősebb és erősebb hatásokat kap az iskolán kívül is, nem volna-e szükséges világnézeti tájékoztatását *filozófiai szempontból* is elősegíteni. Nem kellene-e a filozófiai oktatás anyagát úgy átalakítani, hogy növendégeink lehető biztos ítéllettel tájékozódjanak a világnézeti irányok útvesztőjében, sőt erre indítást kapjanak a világnézeti tárgyak (főképen magyar irodalom és történelem) nevelő hatásán kívül is.

Anélkül, hogy teljességre, vagy éppen tökéletességre igényt tartanék, a következőkben egy olyan filozófiai tanítási tervet igyekszem felvázolni, amely összeállításánál és anyagánál fogva a világnézet kialakításának és öntudatosításának a szolgálatában áll, nem feledkezvén meg arról a régóta óhajtott célról sem, hogy középiskolánk valamivel több filozófiát adjon az eddiginél; ha valaki újságokat és folyóiratokat olvas, megdöbbenő az a tudatlanság, vagy ami még ennél is rosszabb félműveltség, amit művelt nagyközönségünk elé filozófia címen tárnak, s amit az kénytelen — filozófiai műveltség hiányában — tudomásul venni.

Elgondolásomban az oktatási anyag a következőképen oszlanék meg:

Bevezetőül ismertetnénk elsősorban azt, hogy mi a filozófia. A hangsúly az elvszerűségeen volna itt, s reduktív közlési módszerrel a tanulók is rávezethetők lennének erre. Ugyanít megadnók a filozófia problématerületének egyszerű és világos felosztását, amilyen pl. Halasy-Nagy József legutóbbi könyvében megjelent.¹

A pszichológiai alapfogalmak ezek után következő ismertetését elengedhetetlennek tartom, természetesen a modern funkcionális pszichológiára gondolok itt. Nemcsak azért, hogy a növendék teste után a lelki jelenségeket is tanulja megismerni, hanem azért, hogy a test-lélek-szellem felfelé növekvő értékrangsorát mindig szem előtt tarthassa, tu-

¹ Halasy-Nagy József: *Történeti bevezetés a filozófiába*. 9-10. 1.

dományosan igazolhassa, s ezzel az idealizmus világképének tudatát a materializmussal szemben vérévé és húsává tegye. Ez utóbbinak a leküzdését filozófiai oktatásunk egyik legfontosabb feladatának tartom.

Ezért kapcsolnék a pszichológiához egy kevés ismeretelméletet is; csak annyit, hogy a racionalizmus és empirizmus problémáit megismerje a tanuló, s ezek alapján a pszichologizmus ösztönösen fenyegető világnézetét leküzdhesse.

Szervesen sorakoznék fel ehhez logikából a gondolkodás és kutatás alapformáinak ismerete. Nem a formális aristotelesi gondolkodástan, hanem az a logika, amely kimutatja gondolkodásunk elvszerűségének megegyezését a tárgyi világ elvszerűségével. Inkább tudománytan lenne ez, mint logika, hogy a növendék érezhesse belőle a valóság és tudás összefüggését.

Mindeddig az elmélet filozófiájával foglalkoztunk. A növendéknek azonban éreznie kell, hogy a filozófiai tudás nem elefántcsonttoronyba zárt köldöknézők spekulációja, hanem az élettel a legközvetlenebb kapcsolatban álló valóság, ezért a cselekvés filozófiájának is helyet kell foglalnia tervezetünkben. Filozófiai etikára gondolok itt, ami nem kiegészítése, még kevésbé pótlása volna (nem is lehetne) a vallásos etikának, hanem annak megmutatása, hogy az erkölcsi élet nem csupán vallásos parancs, hanem a gondolkodó értelem észszerű követelménye is. Ha a nagy skolasztikusok érezték az „intelligo ut credam” követelményét, tegyük világossá növendégeink előtt filozófiailag is, hogy ész és hit sohasem lehetnek egymásnak ellenségei. Itt kaphatna helyet a szociális etika is, ezzel tehát növendégeink szociális világnézetének kialakításához igen értékes indításokkal járulhatnánk hozzá.

Utóljára hagynám a filozófia lelkét a metafizikát. Filozófiai szempontból a metafizika az alapvető filozófiai tudomány, didaktikai szempontból azonban ennek kell maradnia utóljára. Nem gondolok arra, hogy valamely meghatározott rendszert tanítsunk mint metafizikát növendégeinknek, vagy unalmassá váló metafizikai enciklopédiával gyötrjünk őket. Ehelyett a történet néhány nagy és jellemző gondolkodójának rendszerét ismertetném főbb vonásaiban, hogy rajtuk keresztül a metafizikát mint a lét elvszerű tudományát ismerjék meg. Platon, Aristoteles, Szent Ágoston, Szent Tamás, Descartes, Leibniz és Kant ismertetése körülbelül felölelné mindazt a metafizikai tudást, amire modern művelt embernek szüksége van. Kettős célt szolgálnának ezzel: egyrészt a gondolkodó nagy értelmek tükrében rávilágítanánk a lét nagy problémáira, másrészt filozófiatörténeti tájékoztatást is nyújtanánk növendégeinknek, amely alapul szolgálhatna későbbi érdeklődésük számára. Az öntudatos világnézet kialakítására a filozófia történeténél alig ismerek hathatósabb eszközt.

Az alkotás filozófiája kimaradt tervezetünkéből. Szándékosan hagytam ki nemcsak azért, mert irodalmi és művészeti tanulmányaik során növendégeink úgyis tájékozottak nagyjában az esztétika problémáiról, hanem azért is, mert nem találok hozzá kellő helyet és időt. Jelenlegi tanítási rendünk heti 2 órában állapítja meg a filozófiai studiumok idejét. Az a tervezet, amelyet itt igen gondos mérlegelések alapján bemu-

tattam, elvégezhető lenne heti 2 órában a növendékek megterhelése nélkül. De csak éppen ez. Többet semmiképpen sem lehet beleszorítani, lesznek akik ezt is soknak találják. Másik megoldás volna az órák számának felemelése heti 3 órára. Nekem ugyan szívügyem a filozófia, ezt a megoldást azonban hosszas töprengés után nem javasolom, még pedig a körülményekkel való gondos számolás után. Nyolcadikban növendékeink érettségi előtt állanak, s így érthető, ha a tanár is, növendék is elsősorban az érettségi tárgyaira gondol, s azokra igyekszik előkészíteni és előkészülni. Ha már most a filozófia tanára bárhol is elvesz egy órát, ezzel nemcsak ellenérzést kelt, hanem növendékeiben is valamiféle zavaros érzést a filozófiával szemben, amit esetleg csak hosszabb idő után tudna eloszlatni; a nyolcadikos elsősorban mégis csak érettségizni akar és nem filozofálni. Ezzel le kell számolnunk.

Tervezetem másik nehézsége úgy gondolom, mindenkiben felmerül, aki elolvassa. Ha anyagát végignézi, azt fogja mondani, tulságosan sokat és tulságosan magas nivót követelek. Ez utóbbira Kornis Gyula már megfelelt filozófiai tankönyve előszavában, előbbire pedig azt kell mondanom, hogy az anyag csak így látszatra sok. Egy gondosan és jól megírt tankönyv azonnal eloszlatná ezt az ellenvetést. Egyébként nem tartom sem tökéletesnek, sem változhatatlannak tervezetemet, s ha filozófiatanáraink hozzászólnak, a jövő fejlődés számára igen termékeny vita indulhat meg.

Bizonyos szempontból valóban sokat követelek, sokat, de nem a tanulótól, hanem a tanártól. Aki e tervezet szellemében megírt tankönyvet tanítaná, az sok munkát, pedagógiai készültséget, sőt a lelkét kellene hogy belevigye kötelességteljesítésébe. Ebben azonban a magyar pedagógusoknál sohasem volt hiány. Tudom, hogy nem is lesz.

Berky Imre.

Hivatáserkölcsi nevelés az iskolában.

Az iskolából kilépő ifjuság pályaválasztásának sorsdöntő jelentősége van nem csupán az egyén, hanem a nemzet életében is. Az egyén életében vannak sorsdöntő választatok. Ilyen az életpálya megválasztása, a házastárs megválasztása, a világnézet eszményeinek megválasztása stb. Azonban az egyén sorsa sehol sem fonódik össze szorosabban a nemzet érdekeivel, mint a hivatás kérdésében. A társadalom helyes felépítettsége, amint már *Platon* látta, abban áll, hogy mindenki az egyéni arravalóságát érvényesíthesse, de ne önző alapon, hanem oly módon, hogy a nemzet gazdasági és kulturális életében a neki megfelelő helyet tölthesse be. Amely nemzet nem akar lemondani a saját jövőjéről, az nem mondhat le tagjainak a nemzeti munka területén arravalóságaik szerint a kellő helyre állításáról sem. A mai fejlett nemzetközi gazdasági élet és verseny minden téren minősített munkát kíván, erre pedig csak a rátermettek, arravalók, nem pedig a pályatévesszettekük folytán tehetség-